

Дячкін О. П.

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.37

ПРО СУСПІЛЬНУ НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ПРОСТУПКІВ

Досліджено поняття «правопорушення», «проступок», «злочин», «суспільна небезпечність». Наводяться аргументи щодо помилковості ідеї включення до Кримінального кодексу України інституту кримінального проступку. Пропонуються дійсні шляхи гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність.

Ключові слова: *правопорушення, проступок, злочин, суспільна небезпечність.*

Постановка проблеми. У зв'язку з набуттям чинності Кримінальним процесуальним кодексом України від 13 квітня 2012 року, глава 25 якого визначає особливості досудового розслідування кримінальних проступків, запровадження в Україні інституту кримінальних проступків, з приводу якого вже давно триває наукова дискусія, здається, стало справою недалекого майбутнього. Але «ніколи норми процесуального права не можуть обґрунтовувати прийняття норм матеріального права, вони є лише формою його реалізації в об'єктивній реальності й не можуть мати самостійного значення» [1]. У кримінально-правовій науці це – неспростовна аксіома. Отже, авторами нового КПК України створено прецедент, що грубо порушує принципи законотворчості, коли цілою главою процесуального права встановлюються особливі правила досудового розслідування кримінальних проступків, поняття якого матеріальне право не містить.

Задля усунення вказаної невідповідності народним депутатом України В.Д. Швецем до Верховної Ради України було внесено проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» (реєстр. № 10136 від 03.03.2012) [2]. Альтернативний законопроект щодо інституту кримінальних проступків був внесений народними депутатами України В.М. Стретовичем, С.П. Головатим, Д.М. Притикою та Є.В. Шишкіною [3]. Розпорядженням Президента України № 98/2012-рп було створено робочу групу з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення і введення інституту кримінальних проступків в Україні. Їй було доручено у тримісячний строк підготувати та подати пропозиції щодо проектів: 1) Кодексу про адміністративні проступки, 2) закону про кримінальні проступки, 3) відповідних змін до Кримінального кодексу України [4].

Вказане відбувалось під гаслами щодо гуманізації кримінального законодавства України, боцімто обтяженого нормами про злочини, які «відповід-

но до політики гуманізації кримінального законодавства будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки», та «піклування» про пересічних громадян, які необґрунтовано потерпають від кримінальних переслідувань з боку держави за діяння, що, на думку ініціаторів нововведень, не становлять істотної суспільної небезпеки: «зниження офіційно визнаного рівня криміналізації суспільства покращить ситуацію в Україні з кількістю людей, які мають судимість за злочин, знизить кількість злочинів та засуджених за них» [5]. При цьому робляться посилання на правові системи інших розвинутих країн, які вже містять інститут кримінального проступку. Вказані новели у вітчизняному кримінально-процесуальному законодавстві та очікувані зміни до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінального проступку в науковому суспільстві викликали значний інтерес та неоднозначну оцінку, активізували дискусії з питань його доцільності, форми реалізації та наслідків для держави і суспільства, але комплексному науковому дослідженню до цього часу не піддавались.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Активну позицію з питання включення в правову систему України інституту кримінального проступку висловлюють вчені-криміналісти України, зокрема А.О. Байда, В.І. Борисов, І.В. Козич, М.І. Панов, В.І. Тютюгін, П.Л. Фріс та ін.

Метою цієї статі є визначення та співвідношення понять «правопорушення», «проступок», «злочин», «суспільна небезпечність»; дослідження правових, соціальних й інших підстав включення до Кримінального кодексу України інституту кримінального проступку, його доцільності, а також розробка ефективних шляхів гуманізації законодавства України про кримінальну відповідальність.

Виклад основного матеріалу. Ситуацію, що склалась в Україні в галузі кримінального судочинства, можна пояснити прогресивністю нового Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК), яким наперед визначено, що розслідування та розгляд правопорушень, які не є злочинами, а визначаються як кримінальні проступки, має здійснюватись за Кримінальним процесуальним кодексом, а не за адміністративним або спеціальним для кримінальних проступків процесуальним законодавством, створення якого пропонується низкою вчених [6].

Прибічники введення інституту кримінального проступку в межах Кримінального кодексу і кримінального процесу намагаються видавати це за гуманізацію кримінального законодавства та послаблення кримінальної репресії з боку держави, наголошуючи, що кримінальний проступок – це не злочин, і засудження за його вчинення у кримінально-процесуальному порядку не тягне для засудженого такого наслідку, як судимість [5]. Але чи дійсно це так?

Щоб отримати відповідь на це питання, слід встановити, чи стане створення інституту кримінальних проступків ефективним інструментом сприяння функціонуванню демократичного суспільства, чи, навпаки, потягне неви-

правдані соціально-політичні, економічні, організаційно-технічні та інші негативні наслідки, а також чи можливе досягнення задекларованої мети в межах вже існуючої правової системи. Ключовими для рішення про створення нового правового інституту мусять бути відповіді на такі питання: якою є мета створення правового інституту проступку; чи є доцільним досягнення тієї мети, і, якщо так, то у який спосіб буде забезпечено її досягнення; чи є соціально та економічно обґрунтованим досягнення поставленої мети тощо.

У разі визнання доцільним доповнення правової системи України інститутом кримінального проступку необхідно визначити мету та концепцію його створення, принципи та місце у правовій системі України, ознаки та критерії відмежування від злочину та інших правопорушень. Вказана робота мала б виконуватись за участю провідних вчених та практиків, кістяк яких мусять складати криміналісти та фахівці в галузі адміністративного права. Її результатом має стати комплексна розробка законопроекту про проступки, процесуальні норми їх розслідування та судового розгляду.

Прагнення до гуманізації Кримінального кодексу, істотне зменшення кримінально-правового тиску, що сприятиме розвитку свободи та ділової активності населення, має реалізовуватись у спосіб та засобами, придатними і прийнятними для досягнення вказаної мети. Помилка у цьому може стати не тільки на заваді досягнення декларованої мети, а й призвести до наслідків, що суперечать їй.

Поняття «кримінальний проступок», яке знайшло закріплення в КПК України, є одним з найбільш вживаних у науковій літературі, а також має місце в законодавстві ФРН, Франції, Англії та деяких інших держав, зокрема Латвії, Литви та Естонії, у кримінальних кодексах яких після виходу зі складу СРСР було встановлено відповідальність за кримінальні проступки. Але далеко не всі країни Європи виділяють кримінальний проступок як самостійний інститут правової системи, що, проте, нікому не дає приводу заявляти про недостатність рівня демократії у таких країнах.

Поняття кримінального проступку не є новелою й для вітчизняного кримінального законодавства. Ще Уложення про покарання кримінальні та виправні Російської імперії від 1845 р. містили поділ кримінально караних діянь на злочини та проступки. За останні могли призначатися лише покарання, які визнавалися виправними [7]. Кримінальне уложення Російської імперії 1903 р. зберігало виділення кримінальних проступків в окремий вид кримінально-караних діянь, що каралися арештом або грошовим штрафом [8]. З радянського періоду вітчизняної історії і дотепер інститут кримінальних проступків не існує. Настав час для відповіді на питання про необхідність відновлення інституту кримінального проступку у правовій системі України.

Кримінальний кодекс України 1960 р., який автори сучасного КК та їх прихильники нерідко називають репресивним, насправді за рівнем криміналізації та суворістю санкцій значною мірою поступався чинному Кримінальному кодексу України. Тому розбудова в Україні демократичного правового

суспільства потребує докорінних змін кримінального законодавства, основою яких мусять стати декриміналізація усіх діянь, що не становлять значної суспільної небезпеки, пом'якшення санкцій за вчинення злочинів, що не становлять особливої суспільної небезпеки, збереження суворих санкцій і забезпечення неминучості їх застосування до осіб, винних у вчиненні особливо небезпечних злочинів.

Автори, які підтримують створення інституту кримінального проступку, наголошують, що основна відмінність кримінального проступку від злочину полягає у такій об'єктивній ознаці, як суспільна шкідливість, та у відсутності суспільної небезпеки, що є обов'язковою ознакою злочину. То чому тоді проступок має визначатись як кримінальний? При цьому автор законопроекту В.Д. Швець абсолютно правильно пропонує змінити назву «Кримінальний» на «Карний» кодекс України. Ще професор М.Й. Коржанський послідовно відстоював точку зору про те, що поняття «кримінальний» є тотожним поняттю «злочинний», а тому визначення галузі права, а також назви підрозділів міліції за допомогою цього поняття називав чієюсь історичною помилкою чи лихим наміром [9, с. 4; 10, с. 7]. З урахуванням того, що інститут кримінального проступку, з пояснень ініціаторів його створення, має бути поза межами злочину, то й вживання терміна «кримінальний» до нього є явно недоречним. Вказане є спробою виділити певні правопорушення у самостійний правовий інститут, відмінний від дисциплінарних проступків, адміністративних правопорушень та злочинів.

Поняття «суспільна шкідливість» як об'єктивна ознака проступку не виключає його суспільної небезпеки. Питання полягає лише в її рівні, який може бути незначним або малозначним, істотним, значним, високим, особливо та надзвичайно високим. Він визначається значною кількістю ознак протиправного діяння, основою з яких є цінність об'єкта протиправного посягання та розмір заподіюваної або такої, що йому загрожує, шкоди. Остання нерідко залежить від міри реалізації мети посягання, кількості учасників посягання, а також кількості вчинених посягань.

Вбачається, що проступком може визнаватись винне протиправне суспільно шкідливе діяння, що не становить значної суспільної небезпеки і не є злочинним, юридична відповідальність за яке встановлена відповідною правовою нормою. Норми, якими встановлюється відповідальність за вчинення проступків, доречно кодифікувати в єдиному законодавчому акті, яким може бути Кодекс проступків України.

Щодо ж до введення інституту кримінального проступку в рамках кримінального законодавства України, то це, *по-перше*, не змінює юридичної природи діянь, які сьогодні є злочинами невеликої тяжкості і, по суті, ними залишаються; *по-друге*, це призведе до переміщення в Кримінальний кодекс України значної частини норм про адміністративні правопорушення з КУпАП, що змінить їх юридичну природу у результаті переведення їх у кримінальні правопорушення з неминучим посиленням юридичної відповідальності за них. А враховуючи те, що в Україні щорічно тільки судами

розглядається більше п'яти мільйонів справ про адміністративні правопорушення, з введенням інституту кримінального проступку в Україні до кримінальної відповідальності щорічно буде притягуватись приблизно в три рази більше громадян, ніж дотепер. Відтак, вже через декілька років значна частина громадян України будуть належати до категорії осіб, які притягувались до кримінальної відповідальності, з усіма негативними для них і держави наслідками: факт притягнення особи до кримінальної відповідальності зачиняє перед нею, а також перед її близькими родичами як потенційними працівниками двері не тільки державних, а й багатьох приватних підприємств та установ. Тобто такі громадяни України будуть позбавлені можливості реалізувати свій потенціал повною мірою, а держава та суспільство – можливості повною мірою користуватись ним.

Отже, введення в межах законодавства про кримінальну відповідальність додатково інституту кримінальних проступків неминуче призведе до значного розширення кола діянь, за які встановлено кримінальну відповідальність, а відповідно – й до посилення кримінальної репресії з боку держави на суспільство, вказаних та інших суспільно небезпечних наслідків. Не буде зайвим нагадати й про те, що активізація діяльності зі створення інституту кримінального проступку прийшлася на період панування однієї одіозної політичної сили, щирість заяв якої про бажання демократичних змін в державі ніколи не викликала довіри у суспільстві. Тому сьогодні необхідно ретельно проаналізувати законодавчі акти і проекти того періоду та рішуче відмовитись від тих з них, що спрямовані проти демократичних інститутів та сприяють узурпації влади.

Шлях до демократизації правової системи України у сфері кримінально-правової політики, лібералізації кримінального законодавства вбачається не через створення інституту кримінального проступку, а через декриміналізацію діянь, що не становлять значної суспільної небезпеки, і віднесення їх до юридичних правопорушень проти громадськості. До останніх слід віднести й правопорушення, що мають близькі до вказаних діянь ознаки, але сьогодні є адміністративними. Їх розслідування та розгляд можливо здійснювати в рамках адміністративного процесуального судочинства з широким залученням органів місцевого самоврядування, а в окремих випадках, за дорученням останніх, й залученням громадських організацій. Невиконання ж рішень у справах про юридичні проступки вказаних органів та громадських організацій має тягнути настання більш суворої юридичної відповідальності аж до кримінальної. У подальшому, у разі доцільності, навколо проступку можливе створення самостійної галузі права.

Реалізація пропозиції щодо демократизації правової системи України та гуманізації її кримінального й адміністративного законодавства через інститут проступку поза межами кримінального судочинства дозволить не тільки досягти вказаної мети та уникнути негативних наслідків введення інституту кримінального проступку, а й значною мірою зміцнить авторитет органів місцевого самоврядування та активізує суспільство у протидії антигромадським

проявам. Вказане стане запорукою запобігання вчиненню будь-яких правопорушень, у тому числі й злочинних, значною мірою оздоровить та зміцнить суспільство і державу.

Бібліографічні посилання

1. Байда А. О. Проблеми впровадження інституту кримінальних проступків до чинного КК України / А. О. Байда // Проблеми впровадження інституту кримінального проступку (на основі проекту Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 10136 від 03.03.2012) : матеріали Всеукраїнської Інтернет-конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/golovna-konferents>.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : проект Закону № 10136 від 03.03.2012 [Електр. ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/bproc=42733>.
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/webproc_4_1?pf3511=42733.
4. Про створення робочої групи з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення і введення інституту кримінальних проступків в Україні : Розпорядження Президента України № 98/2012-рп [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/14798.html>.
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Урядовий кур'єр. – 2012. – № 99.
7. Уложення про покарання кримінальні та виправні Російської імперії від 1845 р. – СПб., 1845 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua>.
8. Кримінальне уложення Російської імперії 1903 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ru.wikipedia.org/wiki.
9. Коржанський М. Й. Кримінальне право України. Частина загальна : курс лекцій для студентів вищих навч. закладів / М. Й. Коржанський. – К., 1996. – 336 с.
10. Коржанський М. Й. Спогади / М. Й. Коржанський. – К., 2003. – 110 с.

Дячкин А.П. Об общественной опасности криминализации проступков. Исследованы понятия «правонарушение», «проступок», «преступление», «общественная опасность». Приводятся аргументы относительно ошибочности идеи включения в Уголовный кодекс Украины института уголовного проступка. Предлагаются действительные пути гуманизации законодательства Украины об уголовной ответственности.

Ключевые слова: правонарушение, проступок, преступление, общественная опасность.

Dyachkin O. P. Social dangerousness of criminalization of misconducts. With the adoption and entry into force in 2012 of the Criminal Code of Ukraine, which has fixed features of preliminary investigation of criminal misconducts institute of which does not exist in Ukraine, and with registration in the Verkhovna Rada of Ukraine the draft of Law "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on the introduction of criminal misconducts" № 10136 of 03.03.2012, the author has studied the concepts of "offense", "misconduct", "crime", "social dangerousness of an acts", and also the purpose, conditions and forecast of the implications into the legal system of Ukraine of the institute of criminal misconduct.

It has been concluded that the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine

regarding establishing features of pre-trial investigation of criminal misconduct do not meet the legal system, including substantive law – the current Criminal Code of Ukraine, and is premature, as the draft Law "On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on the introduction of criminal misconducts» № 10136 of 03.03.2012 is contradictory in content and the results to be expected if adopted.

The author believes that the attempt to establish the institution of criminal misconduct in Ukraine is an attempt to strengthen the state criminal law repression against much of the population, the pressure on it for the purpose of intimidation and oppression of democracy, which is not allowed. It is proposed to decriminalize significant number of acts in the current Criminal Code of Ukraine classified as a minor offense, and draw them into the category of misconducts outside the criminal justice system and mitigate penalties for crimes that do not pose a special danger to society.

Keywords: *offense, misconduct, crime, social dangerousness.*

Надійшла до редакції 2012.2014

Завгородня Ю. С.

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.915/85

ВІКТИМОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Висвітлено питання щодо особливостей формування латентної злочинності неповнолітніх, з'ясування її причин та умов, а також визначення напрямів віктимологічної профілактики даного виду злочинів.

Ключові слова: *віктимність, злочинність неповнолітніх, латентна злочинність, латентні жертви, віктимологічна профілактика.*

Постановка проблеми. Злочинність неповнолітніх є найбільш гострою, дискусійною і багато в чому неоднозначною проблемою сучасної дійсності. Практичний і науковий інтерес кримінологів, представників інших спеціальностей, а також громадськості в цілому саме до цієї категорії кримінально активного населення є не випадковим і обумовлений, передусім, характерними рисами вчинюваних злочинів та, відповідно, особливостями формування латентної їх частини.

Особливості формування латентної злочинності неповнолітніх мають свою специфіку і пов'язані, насамперед, з віковими та психологічними відмінностями, механізмом злочинної поведінки, проявом і дією обставин, які сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, динамікою та структурою їх злочинності, демографічними і багатьма іншими чинниками, які належать до різних соціально-економічних і морально-психологічних сфер. Це обумовлює деякі особливості щодо застосування методів загальнокримінологічних